

EL DIÀLEG INTERRELIGIÓS EN UN MÓN DE CONFLICTES

BREU ANÀLISI DE LA SITUACIÓ ACTUAL

El diàleg interreligiós és una realitat local i global. A escala local, hi ha cada vegada més grups del que els anglosaxons anomenen “*interfaith*”, que és el terme que prefereixen per expressar les iniciatives de diàleg entre les tradicions religioses perquè la paraula “religió” no es reconeguda per alguns grups espirituals o, fins i tot, per alguns corrents espirituals d’algunes tradicions religioses, que prefereixen presentar-se com a maneres de viure i de veure la realitat.

El diàleg interreligiós també és avui una realitat global que malauradament es veu desafiada per conflictes com el de Palestina i Israel, on autoritats religioses islàmiques i jueves de signe fonamentalista han atiat l’odi i la violència fins a límits nítida i escandalosament inhumans¹. La religió és incapaç també al País Basc d’aturar la violència². A l’arrel de les declaracions de les grans associacions internacionals de diàleg interreligiós hi ha el testimoni religiós de mestres, místics i profetes. El missatge hi és; el tresor està escrit i fins i tot algunes tímides veus s’han aixecat, però els homes i dones religiosos –que són pràcticament la immensa majoria- són incapaços d’escoltar-les. El missatges religiosos del perdó i de la descentració egòtica són ignorats, caricaturitzats i, fins i tot, dimonitzats.

El diàleg interreligiós ha estat fins ara reduït a àmbits elitistes i no ha arribat ni als quadres religiosos intermitjos i baixos, ni, encara menys, al conjunt dels fidels de les diferents tradicions religioses o a la societat civil. En general, podem afirmar que hi ha una falta de praxis en el seu compromís³. El diàleg interreligiós s’ha limitat a ser una qüestió d’experts o representants més o menys oficials dels diferents sistemes de creença o sensibilitats estètiques sense arribar a ser un encontre que cossi el més profund de l’ésser humà, de les seves creences i experiències més íntimes, el que Panikkar vol dir quan parla del “diàleg dialògic religiós” o “diàleg intrareligiós”⁴. El diàleg genuí ha d’entrar en les qüestions darreres que l’ésser humà es pot posar, per aquest motiu hi ha una estreta relació entre meditació i diàleg religiós⁵.

¹ Quan estic escrivint aquestes línies m’arriben notícies d’una associació àrabo-israeliana anomenada “Parelles improbables” en què 120 famílies palestines musulmanes i cristianes conjuntament amb 150 famílies israelianes jueves, tots ells que han perdut algun fill en mans dels israelians o dels àrabs, treballen pel perdó i la reconciliació des d’una perspectiva de diàleg interreligiós. Aquesta associació és membre d’un *Cooperation Circle* de la *United Religions Initiative*.

² Malgrat els intents de mediació de l’episcopat basc, aquest no ha pogut realitzar la seva tasca a causa, fonamentalment, de la intransigència dels uns i de la mala traça o de la mala fe electoralista del govern espanyol.

³ Això que M. Braybrooke diu sobre el Temple de la Comprensió (*Temple of Understanding*), una de les organitzacions de diàleg interreligiós internacionals amb més prestigi, és generalitzable (cfr. BRAYBROOKE, Marcus, *Pilgrimage of Hope – One Hundred Years of global Interfaith Dialogue*, SCM Press, London, 1992, p., 113).

⁴ Cfr. PANIKKAR, R., *The Intra-religious Dialogue*, Paulist Press, Nova York, 1999, p. XVI.

⁵ Cfr. PANIKKAR, R., “The Encounter of Religions – The Unavoidable Dialogue”, a *Jnanadeepa*, v.3 n.2 (juliol 2000), p. 152.

Més enllà de la falta de crèdit i de la ineficàcia real que tenen avui les declaracions de la gran majoria de les autoritats de les diferents tradicions religioses⁶, la responsabilitat que les declaracions, acords i decisions dels ja abundants fòrums interreligiosos internacionals, promoguts per organitzacions interreligioses globals (Parlament de les Religions, Iniciativa de les Religions Unides, Conferència Mundial de les Religions per la Pau, Congrés Mundial de les Fes, Temple de la Comprensió, etc) o per organitzacions vinculades amb la UNESCO, no hagin arribat ni arrelat a la societat civil dels diferents països, i especialment dels països que estan en àrees geopolíticament inestables, és diversa. Abans d'analitzar les causes d'aquest fet volem esmentar especialment la pobra –per no dir nul- acollida que ha tingut al nostre país l'únic gran document interreligiós que s'hi ha redactat i signat, es a dir la “Declaració sobre el rol de la religió en la promoció d'una cultura de la pau” (1994). El document és el resultat de dos simposis consecutius sobre “La contribució de les religions a la cultura de la pau” organitzats a Barcelona pel Centre UNESCO de Catalunya. Entre els participants i primers signants de la Declaració figuren Masao Abe, de l'escola de Kyoto; Günter Gebhardt i John B. Taylor, de la Conferència Mundial de les Religions per la Pau; el Dalai Lama, Raimon Panikkar, Mahmoud Zakzouk, de la facultat de teologia de la universitat d'Al-Azhar, i alguns personatges catalans dels àmbits religiós, cultural i pacifista, com ara Joan Botam, del Centre Ecumènic de Catalunya, el bisbe Joan Carrera, Joan Estruch, Vicenç Fisas i Fèlix Martí. Aquesta Declaració ha rebut més de tres mil adhesions i, en canvi, en el nostre país és pràcticament desconeguda. La Declaració, després d'analitzar la situació del nostre món (1-6), destaca el valor de la pau (7-10), destaca uns compromisos (11-18) i subratlla la responsabilitat de les comunitats religioses (19-22). Per tal de percebre el valor del text creiem que val la pena transcriure tres punts:

“20. Cal que ens metal·litzem que les nostres religions no s'han d'identificar amb cap poder polític, econòmic i social, a fi de tenir llibertat per a treballar a favor de la justícia i la pau. No hem d'oblidar que els règims polítics confessionals poden esdevenir molt perjudicials tant per als valors religiosos com per a les societats. Cal distingir entre el fanatisme i el fervor religiós.

21. Hem d'afavorir la pau oposant-nos a les tendències dels individus i de les comunitats que creuen, o que fins i tot ensenyen, que són intrínsecament superiors als altres. Hem de distingir i animar als constructors de la pau no violents. Rebutgem els assassinats comesos en nom de la religió.

22. Hem de promoure el diàleg i l'harmonia entre les religions i a l'interior de cada religió, reconeixent i respectant la recerca de la veritat i de la saviesa que té lloc fora de la nostra religió. Hem d'estar disposats a dialogar amb tothom i establir una sincera col·laboració amistosa amb qualsevol persona que comparteixi amb nosaltres el pelegrinatge per la vida.”⁷

Aquesta crida a combatre els exclusivismes religiosos i a promoure el diàleg sense fronteres no ha donat encara tot el seu fruit a la nostra terra. Documents interreligiosos d'una qualitat semblant són cada cop més freqüents i comencen a abundar. No es pot

⁶ Cfr. BRAYBROOKE, Marcus, **Pilgrimage of Hope**, p. 134. Cfr. també RÉMOND, René, **Le Christianisme en accusation**, Desclée de Brouwer, Paris, 2000.

⁷ **The Contribution by Religions to the Culture of Peace**, Centre UNESCO de Catalunya, Barcelona, 1995, p. 157-158.

pas dir que l'horitzó ni el camí del diàleg interreligiós estiguin per definir. L'autèntic desafiament és ara com fer arribar aquests valors als creients de les diferents tradicions i a totes les persones de bona voluntat.

Algunes causes

Les conclusions del diàleg interreligiós tenen dificultats per arribar i per penetrar en les societats de les diverses cultures. En primer lloc, els homes i dones de les diferents tradicions religioses que han participat en trobades interreligioses i signat llurs documents conjunts resultants no han gosat o no han sabut connectar amb les autoritats religioses, ni amb els “teòlegs” ni amb els agents de “pastoral” de llurs respectives tradicions. Sovint han estat sotmesos a l'aïllament i a la marginació a l'interior de llurs pròpies comunitats. En el millor dels casos les autoritats religioses de la pròpia tradició els hi permeten fer una tasca de vanguardia i fins i tot de prospectiva, però sense creure massa en allò que fan i a vegades amb una intenció estratègica que oculta interessos proselitistes –“missioners”- presents o futurs o, fins i tot, amb voluntat apologètica de presentar una imatge d'obertura i liberalitat davant del món cultural laïcitzant que domina el paradigma de les societats occidentals avançades. Un paradigma canviant demana grups religiosos dinàmics i flexibles. La majoria de les autoritats religioses s'ocupen més a preservar quotes de poder que a difondre amb humilitat, coherència i coratge el missatge religiós que han rebut dels seus mestres, místics i profetes. A més a més, l'experiència sembla mostrar que quan les autoritats decideixen enfrontar-se al poder, quasi sempre són silenciades o eliminades (Monsenyor Romero, els sis jesuïtes de San Salvador, etc.). Els animadors religiosos professionals més propers a la gent estan, habitualment i en la majoria dels casos, massa ocupats en el dia a dia, viuen encaixonats en pel seu rol, tenen massa respecte o por als superiors o no tenen els recursos ni la capacitat per a liderar el diàleg interreligiós en les seves comunitats⁸.

Una altra raó de la impermeabilitat social davant les declaracions interreligioses internacionals és de tipus epistemològic i hermenèutic. La manera de conèixer i d'interpretar la realitat, sobretot a les societats occidentals i al paradigma científicotècnic dominant basat en l'acceleració i sotmès a les lleis implacables del mercat, és hereva de models filosòfics arrelats a la modernitat. La filosofia moderna amb la seva opció a favor d'una raó unidimensional, estrictament conceptual i discursiva, així com la dialèctica marxista i la pròpia sociologia conflictivista, sense oblidar el dualisme moral i ontològic –a vegades també antropològic- dels monoteismes abrahàmics, entre altres factors, han dut a l'home i la dona d'avui a creure que només la diferència és capaç d'estructurar el coneixement humà i la mateixa realitat. Aquest model és el prescriptiu a la cultura occidental d'arrels jueucristianes. Aquesta actitud racionalista i il·lustrada s'ha mostrat orgullosa, exclusiva i autosuficient.

Després, no podem obviar que la societat civil, pràcticament analfabeta funcional pel que fa al coneixement de la religió/ons –especialment al nostre país⁹-, rep informació

⁸ Cfr. DREWERMANN, Eugen, **Clérigos**, Trotta, Madrid, 1995. Una falsa espiritualitat del martiri – victimisme- s'ha convertit en alguns medis eclesiàstics catòlics, pràcticament després de la mort de Joan Pau I, en la coartada per disfressar de virtut i de fidelitat la mandra, la cobardia i la mediocritat davant dels desafiaments de la modernitat i de la postmodernitat..

⁹ L'únic centre independent on es poden estudiar les religions de manera empàtica i no confessional a l'estat espanyol és avui el Centre d'Estudis de les Tradicions Religioses (CETR) que té la seva seu a Barcelona. L'Institut de Cultura Contemporània de Barcelona i les universitats catalanes ofereixen de tant

esbiaixada a través dels mitjans de comunicació que, atents als interessos de la cultura occidental neocapitalista i científico-tècnica dominant i a l'inèrcia acrítica de les audiències, es fan ressò bàsicament dels integrismes religiosos, caricaturitzant així les tradicions religioses i justificant, de manera totalment paradoxal, la creixent autoafirmació reaccionària i diabolitzadora de l'Occident per part d'aquests grups integristes així com el tancament de files dels fidels moderats de les tradicions religioses al voltant d'aquesta autoafirmació religiosa radical i identitària. L'Occident afavoreix així l'integrisme religiós que vol combatre.

La nostra societat ignora la religió, no només en el sentit que la margina sinó sobretot en el sentit que no en sap massa. No es coneix i massa sovint, quan es creu conèixer, es té un coneixement superficial, parcial i erroni que fa que hom preferiria que no es tingués: “De hombre de un solo libro, libranos Señor” (Teresa d'Àvila). La ignorància és el cau dels sectarismes, dels integrismes i és la que fa possible qualsevol mena de manipulació del missatge originari i de l'esperit autènticament religiós. Si hom coneix en profunditat les tradicions religioses, aleshores és evident que es pot discriminar i discernir una mica millor el jull de la palla. A l'interior de cada tradició, s'ha dit que cadascú pot fer la seva “catequesi” i així s'ha fet amb més o menys traça. Però, com s'ha entès aquesta? Malauradament molt sovint s'ha percebut –i moltes vegades així ha estat realment- com una manera d'ideologitzar els joves, d'adoctrinar-los, a favor d'un sistema de creences i de la institució que el recolza i en viu d'ell. L'experiència religiosa quan es redueix a un missatge doctrinal sempre es traeix o es deforma. De fet no pot haver un coneixement adequat d'una religió qualsevol sense copsar-ne la seva experiència. És a dir, no n'hi ha prou de conèixer conceptualment el *noumen* que hi ha darrere el fenomen religiós, ni d'establir relacions entre els diferents fenòmens i noumens (religions comparades), ni de veure de quina manera la estructura profunda de la persona i de les comunitats pot condicionar l'experiència religiosa (psicologia i sociologia de la/les religió/ons), cal anar més enllà i intentar percebre empàticament el *pisteuma*, és a dir, l'experiència religiosa de l'altre per tal que l'altre es reconegui en la comprensió-explicació que en tinc-faig d'ell i sobretot per a que jo em pugui enriquir amb l'experiència d'altri. D'aquesta manera el diàleg interreligiós esdeve ell mateix un acte religiós perquè “relliga” amb la realitat en tota la seva riquesa¹⁰, i especialment amb tota la humanitat a través d'una “*communicatio in sacris*”, comunió humana¹¹.

De retorn a l'analfabetisme religiós, no és indiferent que la confusió existent a l'interior de les diferents tradicions hagi enterbolit el missatge “tendre” (Johan Galtung)

en tant algun cicle de conferències més aviat escàs i limitat. D'altra banda, massa sovint els centres confessionals o ignoren les altres religions o en fan una presentació sesgada i apologetica. Els Instituts Superiors de Ciències Religioses catòlics han començat recentment a fer honor al seu nom i estant oferint, especialment el de Tarragona, tota una àrea per estudiar les religions no cristianes. El temps dirà si aquesta opció presenta les religions de manera empàtica i si va més enllà de la necessitat estratègica d'adaptar-se a la moda intercultural.

¹⁰ “The intrareligious dialogue is itself a religious act –an act that neither unifies nor stifles but re-links us (in all directions). It takes place in the core of our being in our quest for salvific truth- in whatever sense we may understand these too-loaded words. We engage in such dialogue not only looking above, toward a transcendent reality, or behind, toward an original tradition, but also horizontally, toward the world of other people who may believe they have found other paths leading to the realization of human destiny. The search becomes an authentic prayer, a prayer open in all directions.” (PANIKKAR, R., **The Intra-religious Dialogue**, Paulist Press, Nova York, 1999, p. XVII).

¹¹ Cfr. PANIKKAR, R., “The Encounter of Religions – The Unavoidable Dialogue”, a *Jnanadeepa*, v.3 n.2 (juliol 2000), p. 170.

de les religions¹² i afavorit, com a mínim, una inèrcia que ha mostrat el rostre més decadent i manipulable –vegi's violent-de les diferents tradicions. Que l'ésser humà és dèbil i limitat i que les institucions ofeguen davegades l'esperit són intuïcions i realitats constants i paleses en la història de les diverses tradicions que tanmateix no justifiquen que la majoria de les grans tradicions religioses tinguin una història predominantment negra –o criminal-.

A més a més, un motiu més de l'opacitat social davant del consens interreligiós és que habitualment la secularització i la laïcització de la societat són encara viscudes i interpretades per molts de manera bel·ligerant com a exclusivisme intolerant i antireligiós¹³. Un discurs laicista sense matisos i hereu dels mestres de la sospita¹⁴ culpa les religions d'humanament alienadores i d'alinear-se sistemàticament amb els interessos dels explotadors en els conflictes socio-econòmics. Això és clarament conflictivista, reduccionista i accepta de manera acrítica i paradoxal els prejudicis d'allò i d'aquells als quals vol combatre. Tot combatent les religions, s'alien, encara que només sigui puntualment, amb les institucions de les majories religioses en la tasca de repressió i marginació de les minories religioses i dels dissidents. Així tampoc es respecten els principis més elementals de la tolerància, del pluralisme i de la diversitat religiosa i cultural. Molt sovint s'argumenta des del laïcisme per demanar l'exclusió o la reclusió de la religió a l'àmbit privat. Una societat no confessional no és una societat que elimina la diversitat religiosa ocultant-la, sinó que és capaç de reconèixer-la i fins i tot valorar-la cultural i humanament.

Les conseqüències

La primera conseqüència és el conflicte, la violació dels drets humans i dels éssers vivents i la seva expressió més caòtica, la violència en qualsevol de les seves expressions¹⁵, especialment en el dramatisme de la guerra. La violència no només destrueix el valor de la vida humana, sinó que malmet els ecosistemes i oculta la relació d'harmonia amb la Divinitat.

La segona és l'afirmació de l'egocentrisme malaltissa. La negació del valor de l'altre ens porta al rebuig de la diversitat i al tancament egòtic en la pròpia autoafirmació. La identitat és vista com la definició d'un mateix davant de l'altre, molt sovint al marge o en contra. Hom sap qui és sobretot a partir de subratllar i potenciar allò particular, exclusiu, genuí. Això no és fruit d'una opció moral mal dirigida sinó d'un error epistemològic que provoca sofriment y allunya de la Realitat. La identitat queda així empobrida i reduïda. La identitat no és només allò propi que distingeix sinó que també pot ser allò que uneix, que és comú o afí a l'altre. La comunió o la fusió –segons les tradicions- són una manera de viure i expressar la identitat com a realitat oberta i inefable.

¹² Cfr. GALTUNG, Johann, "Religions hard and soft: How to strengthen the softer aspects", a **The Contribution by Religions to the Culture of Peace**, Centre UNESCO de Catalunya, Barcelona, 1995, p. 60-61.

¹³ Hi ha molts exemples de la tendència a menystenir la religió que mostra el reduccionisme secularitzador (cfr. LUTWAK, Edward, "El factor olvidado", a JOHNSTON, D. – SAMPSON, C. (ed.), **La religión, el factor olvidado en la solución de conflictos**, PPC, Madrid, 2000, p. 37-41).

¹⁴ Feuerbach, Marx, Nietzsche i Freud.

¹⁵ Gandhi, Lanza del Vasto, Luther King i els seus seguidors, especialment les comunitats de l'Arca – comunitat de Saint Antoine a prop de Grenoble-, han analitzat les diverses i subtils modalitats de violència que aclaparen no només a la societat sinó sobretot a la persona.

La tercera conseqüència és la pèrdua o la marginació i l'oblit de patrimonis espirituals i culturals minoritaris o no dominants. L'homogeneització religiosa i la perpetuació dels "pensaments únics". En el conflicte només els grans i els forts sobreviuen. Quan es veuen en perill, les autoanomenades "grans" tradicions religioses, com també les ideologies i els estats, tenen tendència a reforçar la identitat a partir de "sacrificar" els seus dissidents dialogants i d'ignorar, ridiculitzar, anatematitzar o proselititzar els qui no adhereixen al seu sistema de creences i a la seva institució. Els dissidents –heretges o cismàtics- i infidels són perseguits i reben per XX, refugiant-se en el martiri heroic que els reforça a vegades contra l'altre¹⁶ i que dificulta que la seva riquesa espiritual i la seva veritat siguin conegudes i assumides pel conjunt de les diferents tradicions religioses o dels ciutadans. Aquesta marginació de sabers religiosos porta, duta a l'extrem, al confessionalisme dels estats de tant sinistrament¹⁷. Com Raimon Panikkar recorda, el monoculturalisme i el monolingüisme tenen molt a veure amb l'exclusivisme religiós.

La quarta conseqüència de la ineficàcia dels fòrums interreligiosos és la desmoralització, l'anomia, la crisi de valors i el buit de referències ètiques concretes. XXX –ampliar fent una explicació- Malgrat que el diàleg interreligiós ha insistit molt en la base comú de la fraternitat humana i que iniciatives com la del segon i tercer Parlaments de les Religions del Món, inspirades per Hans Küng, han volgut oferir una ètica universal comuna basada en la Regla d'Or de la moral, el cert és que aquest missatge no ha arribat a la societat ni als seus joves, que reben més aviat una educació reactiva o correctiva i que no tenen accés a models positius que encarnin aquests valors en llurs respectius contextos culturals. L'educació està obsessionada per la pedagogia, pel continent, per l'envoltori, i oblida el contingut, el testimoni substancial, encara que el llenguatge d'algunes reformes educatives dutes a terme en països occidentals parli de valors i de continguts XX. Relacionat amb això, cal esmentar que malauradament enmig de les situacions de conflicte s'anul·la el valor últim de la consciència en favor de les raons de les institucions religioses, de l'estat o de llurs majories¹⁸. L'experiència religiosa i l'intercanvi lliure d'experiències religioses diverses fan pensar que no hi ha cap instància aliena que pugui valorar o avaluar amb ultimtat el més íntim de l'interior de l'ésser humà. Amb el benentès que aquest interior religiós no pot de cap de les maneres portar al solipsisme sinó més aviat a la solidaritat més desinteressada ja que l'experiència religiosa quan és autèntica no és individualista sinó relacional. Aquest és, en el fons, el sentit profund i radical de totes les opcions de vida contemplativa monàstica, tant se val que parlem de la seva forma cristiana, hindú, budista o islàmica, per dir-ne només algunes. Volem aprofitar per destacar aquí l'enorme testimoni dels anarquistes religiosos de totes les tradicions que han rebutjat el govern dels Estats. En aquest sentit esmentem, per exemple, la vida i l'obra de dos mestres cristians del Mahatma Gandhi i de la seva no-violència: d'una banda, Henry David Thoreau¹⁹, un

¹⁶ L'honrosa excepció dels Quàquers.

¹⁷ Veure més amunt la cita de la Declaració interreligiosa de Barcelona.

¹⁸ Cada cop més en el diàleg interreligiós es considera l'importància d'arribar al consens. Comunitats com les dels cristians quàquers, així com la musulmana amb el concepte de *Ichtiha*d, desenvolupen aquesta intuïció que vol conjurar qualsevol "dictadura" de majories.

¹⁹ Thoreau és membre del Club dels Transcendentalistes americans, juntament amb Emerson, Hawthorne i alcott, tots ells vinculats a la ciutat de Concord a Massachusetts. Es tracta d'un moviment alhora religiós, polític i filosòfic nascut com a reacció en front del materialisme i del tradicionalisme. Els transcendentalistes argumentaven la superioritat de l'esperit i la necessitat d'un origen immediatament evident de les veritats religioses –la llum interior descobreix dins l'ànima la veritat suprema-.

quàquer insubmís fiscal que va dur una vida senzilla de meditació i de soledat combinada amb una activa lluita en favor dels drets civils, especialment en contra de l'esclavitud; d'altra banda, un dels dissidents cristians més radicals i pacifistes, Leo Tolstoi, convertit al cristianisme als 52 anys i que definia l'arrel evangèlica de la no-violència en la "no-resistència al mal" proposada pel Sermó de la Muntanya de Mateu (Mt 5, 39)²⁰.

La cinquena conseqüència és la tèrbola barreja de religió i política o les instrumentalitzacions mútues, sobretot la reducció de la religió a la política. Les religions han defensat o s'han identificat massa sovint els interessos dels poders polítics i econòmics. Els Estats, les multinacionals i els grans nuclis de poder financer es serveixen de les autoritats religioses que en depenen²¹. Això ha fet que els moviments anticapitalistes i anarquistes s'allunyin a Occident de les tradicions religioses, mentre en marcs culturals com ara els de l'Islam o els de la teologia cristiana de l'alliberament, per exemple, hi ha un apropament i una sinergia creixent que es tradueix en l'augment de la força revolucionària del missatge religiós entre la joventut i entre els intel·lectuals i universitaris. Totes les tradicions religioses tenen en els seus místics testimonis de revolta profètica i de transformació social a partir del canvi radical personal no exempt d'ascesi. Tanmateix el poder polític i econòmic d'Occident provoca que aquests moviments profètics derivin en poders polítics alternatius disfressats d'integristes o fonamentalismes religiosos de caire exclusivista.

CRITERIS PRIORITARIS PER L'ORIENTACIÓ FUTURA DE L'ORTOPRAXIS DEL DIÀLEG INTERRELIGIÓS

En primer lloc, és necessari afavorir un conèixement rigorós i profund de les tradicions religioses assequible als diferents col·lectius socials, especialment i prioritàriament als periodistes, als ensenyants, als advocats i juristes, als polítics, als sindicalistes i als treballadors socials. Aquest coneixement ha de ser ofert des de l'empatia i la referència al testimoni i al missatge fontal dels mestres, místics i profetes de cada tradició religiosa. En aquest aprenentatge de les tradicions religioses, s'ha de distingir entre les creences i la fe, entesa aquesta com a experiència religiosa radical. Les doctrines, els dogmes, els rituals, els llocs i els temps sagrats són importants, però allò decisiu és l'experiència viscuda per la pròpia consciència a partir i a l'interior d'una comunitat que ha preservat una tradició espiritual inspirada pels "fundadors". Temps i eternitat viuen

²⁰ Cfr. TOLSTOI, Leo, **The Kingdom of God is within you – Christian Not as a Mystic Religion but as a New Theory of Life**, University of Nebraska Press, Lincoln i Londres, 1984.

²¹ A partir de l'any 1998 el Banc Mundial s'ha reunit dos vegades amb representants de les principals religions del món per treballar junts contra la pobresa. La primera reunió va ser al Palau Lambeth de Londres i la segona el 11 de novembre de 1999 a la seu del Banc Mundial a Washington, presidida pel Sr. Wolfensohn, president del Banc Mundial, i per l'arquebisbe de Canterbury, George Carey. La declaració final conjunta, titulada "Pobresa i desenvolupament: una perspectiva interreligiosa" afirma que "no hi pot haver una separació coherent entre les dimensions social, econòmica, política, medioambiental, cultural i espiritual de la vida". El president del Banc Mundial semblava molt interessat en el paper de denúncia i prevenció de la corrupció que poden oferir les religions. De tota manera, és, com a mínim, reductiu instrumentalitzar les religions reduintles al servei d'afavorir el desenvolupament econòmic (cfr. "El Banco Mundial y las Religiones unidos contra la pobreza", *One Country*, 23 (2000), p.12-13).

una relació íntima no-dual, però no són el mateix. El temps i l'espai expressen l'eternitat però aquesta els hi dona valor –sentit-. D'altra banda, a l'interior de cada tradició religiosa, els qui poden transmetre l'experiència religiosa pròpia són els místics, els qui anomenem en categories teistes “els homes de Déu”, els mestres espirituals. Les catequesis han de ser substituïdes per les autèntiques iniciacions religioses i pels seus acompanyaments espirituals. No és que no hi hagi mestres, sinó que sovint les jerarquies religioses els marginen perquè són massa incòmodes a causa de la denúncia profètica del poder que, de manera humil però decidida, testimonien.

En segon lloc, s'han de reconèixer i construir identitats no només a partir d'allò exclusiu sinó també i sobretot a partir d'allò comú, d'allò que uneix. Les tradicions religioses no tenen valor només per la seva diferència sinó que també tenen intuïcions i missatges comuns, semblants o convergents. Fora bo que aquesta sensibilitat es transmeti al procés d'aprenentatge cultural. Per això caldria desdiabolitzar el sincretisme i prendre consciència que les identitats són dinàmiques. Les variades inculturacions històriques de les diferents tradicions religioses, especialment les del cristianisme i les del budisme, així ho proven. Les tradicions religioses panindies, i també una part marginal de l'espiritualitat de les tradicions religioses abrahàmiques, sempre han valorat la identitat a partir de la comunió, de la relació, de la no-dualitat, que ésXX el resultat d'una ètica més tol·lerant i confiada. XXDe qualsevol manera el diàleg interreligiós amb les tradicions religioses originàries del subcontinent indi pot fer que les tradicions religioses abrahàmiques puguin incorporar elements per a una futura inculturació de les seves tradicions (una nova epistemologia, ontologia, antropologia, etc. basades en el principi que la identitat o la comunió pot afavorir el coneixement de la realitat més que no pas la diferenciació no ho fa). Això pot enriquir el pluralisme teològic a l'interior de les tradicions abrahàmiques i pot afavorir la recuperació d'un patrimoni espiritual fins ara negligit o estigmatitzat²². Aquesta actitud més acollidora s'ha mostrat humil, inclusiva, oberta, contemplativa de l'immensa riquesa de la Realitat.

En tercer lloc, cal clarificar el missatge autèntic de les diferents tradicions religioses. Això vol dir, d'una banda, subratllar la necessària coherència entre el missatge i l'experiència fontal dels místics, profetes i mestres “fundadors” i la vida concreta i quotidiana dels creients en els respectius contextos històrico-culturals i, d'altra banda, esbrinar críticament quin és el missatge, intuïció i experiència central de cada tradició. Quan parlem de centralitat, ens referim a allò essencial que, en cada tradició, humanitza, divinitza i cosmicitza. No ens referim a una mena de “fonamentalisme funcional” segons el qual es primària la fidelitat a les fonts canòniques sobre el valor de la història de la religió²³. Es tracta, més aviat, de quelcom transcendent i inefable que els místics viuen i que expressen en el silenci i en la compassió i que mou a la solidaritat universal. Aquest quelcom és immanent i transcendent alhora, no dual, relació radical, Realitat Última, etc. Clarificar això és, en el fons, una tasca senzilla d'entendre i difícil de dur a terme i que consisteix bàsicament en silenciar l'ego com a estructura de necessitats per tal d'alliberar la Realitat Última de tots els filtres que la desfiguren perquè la limiten o l'oculten. La dificultat rau en la tasca ascètica que això demana, en el llarg i arriscat

²² En un altre lloc vaig subratllar la importància de l'obra de Walter Benjamin per a il·lustrar els valors del pensament (religiós) marginal (cfr. TORRADEFLOT, F., “Walter Benjamin: possibilitats teològiques de la mort i resurrecció en la vida i obra d'un profeta agnòstic - Propostes per a una propedèutica teològica del diàleg”, en **Revista Catalana de Teologia**, n. XX/1 (1995), p. 155-175).

²³ Cfr. COX, Harvey, “Las religiones del mundo y la resolución de conflictos”, a JOHNSTON, D. – SAMPSON, C. (ed.), **La religión, el factor olvidado en la solución de conflictos**, p. 252. 254-255.

camí que duu a l'alliberament/salvació. Totes les tradicions religioses ho han fet en la vida i missatge dels seus místics, profetes i mestres. El diàleg interreligiós demana que tots els interlocutors madurin la pròpia tradició i la pròpia experiència religiosa a través d'un diàleg intrareligiós en què la persona es sent radicalment transformada. Tota trobada interreligiosa hauria de ser una crida a la conversió, que en la majoria dels casos no suposa altra cosa que aprofundir la pròpia identitat religiosa.

En quart lloc, és bo superar la divisió, la separació i el conflicte entre la laïcitat i el laïcisme i religions. El marc d'un món globalitzat, pluralista i intercultural hauria de fer possible el diàleg confiat i la mútua acceptació. En l'àmbit interreligiós són cada vegada més freqüents els grups de diàleg interreligiós que arreu del món, especialment a Occident, intenten incorporar persones que representin el pensament laicista –a vegades malanomenat “humanista”²⁴– o secular, concebut com una manera més de viure i d'interpretar la vida (cosmovisió), és a dir, com una “fe” més, amb igualtat de dignitat i de condicions²⁵. Ni el laïcisme pot permetre's el luxe de renunciar a les savieses de les diferents tradicions religioses ni aquestes a la del laïcisme. És necessari un diàleg dialogal i no dialèctic entre laïcisme i religions. En aquest sentit els organismes *interfaith* són una eina privilegiada per oferir espais de trobatat. Els baluards del laïcisme a Catalunya han estat tradicionalment el moviment obrer –els sindicats encara ho són–, els partits polítics d'esquerra i els liberals, les universitats, els artistes, els ensenyants, etc. Cal que avui facin un replantejament seriós de la seva actitud davant les religions i que facin un esforç de discerniment crític lliure de prejudicis.

En cinquè lloc, cal que l'educació religiosa no es limiti al coneixement rigorós i crític de les diferents tradicions religioses sinó que és necessari que es tingui present també el valor del testimoni i de la iniciació religiosa a partir del paper del mestre espiritual. El mestre religiós, si és autèntic, és capaç d'establir en ell un pont entre l'imperatiu categòric kantian, la Regla d'Or de la moral i l'acció desinteressada dels místics. En cap moment els mestres no han de ser els qui adoctrinen o demanen l'adhesió a cap institució religiosa.

En sisè lloc, és urgent retrobar camins de diàleg entre religió i política que defugin tots els intents mutus d'absorció²⁶. Els moviments socials antisistema i els anarquistes poden trobar punts de contacte amb el “anarquisme” religiós dels místics, profetes i mestres, com hem apuntat més amunt. L'estat com a model d'organització política presenta signes d'exhauriment i d'agonia terminal. No només hi ha l'interès comú de transformar sincerament la societat sinó que hi ha una coincidència en l'afirmació de la ultimitat de la consciència personal. D'aquí que hom s'hagi de replantejar les lluites sobiranistes i l'autodeterminació dels pobles per cercar estructures comunitàries culturalment

²⁴ Tampoc ens sembla massa afortunada la denominació “Societat contemporània” que fa servir el **Calendari Interreligiós 2000-2001 – Peregrins del món**, Centre UNESCO de Catalunya – Associació UNESCO per al diàleg Interreligiós – Barcelona 2004, Barcelona, 2000.

²⁵ Ja fa temps que en sociologia es parla d'algunes ideologies o moviments socials i culturals com a noves formes de religiositat substitutòria, però nosaltres preferim parlar, com Raimon Panikkar, de la fe com a una invariant humana que l'apologètica religiosa s'ha volgut apropiari en exclusiva amb la complicitat del pensament laicista. De fet, les autoanomenades religions no tenen el monopoli de la religió (cfr. PANIKKAR, R., “Have Religions the Monopoly on Religion?”, *Journal of Ecumenical Studies*, 11, 3 (1974), p. 515-517).

²⁶ Raimon Panikkar subratlla la necessària relació entre política i religió, però recordant que aquesta ha de ser no dual, és a dir una relació ni de submissió ni de independència (cfr. PANIKKAR, R., **L'esperit de la política – Homo politicus**, Edicions 62, Barcelona, 1999).

autòctones i engrescadores que tinguin en compte la primacia de la persona per damunt de tota institució. En aquest sentit això pot demanar a les tradicions religioses l'assumpció del desafiament de la religió a la carta²⁷.

Cal, finalment, tenir clar que el reconeixement de la diversitat religiosa no es pot separar, per coherència, de la responsabilitat d'afavorir també la diversitat cultural i biològica. Això no busca l'atomització dispersa sinó que la vida en la seva varietat d'expressions vegi reconeguts els seus drets. En aquesta mateixa línia és necessari potenciar sense por totes les eco-espiritualitats de les diferents tradicions religioses²⁸ així com les teologies de l'alliberament²⁹ i les feministes. Hi ha una relació íntima entre el respecte a tota forma de vida i el respecte a tota persona humana, especialment als més pobres i marginats. Les tradicions religioses no poden caure en la immediatesa urgent de cercar la pau i d'intentar resoldre els conflictes a canvi de renunciar al treball constant i rigorós per combatre tot allò que provoca els conflictes entre els estats i entre els grups socials: la injustícia social, la marginació, el mal ús dels recursos naturals, etc. Les espiritualitats de les tradicions religioses són l'antídoto necessari per resistir als interessos centrípetes i d'autoafirmació propis del poder.

Francesc Torradeflot

Per ampliar coneixements:

BRAYBROOKE, Marcus, **Inter-Faith Organizations, 1893-1979 – An Historical Directory (Texts and Studies in Religion, 6)**, Nova York, 1980.

KÜNG, H. – KUSCHEL, K-J., **Hacia una ètica mundial – Declaración del Parlamento de las Religiones del Mundo**, Trotta, Madrid, 1994

DUPUIS, Jacques, **Vers une théologie chrétienne du pluralisme religieux**, Du Cerf, Paris, 1997 **Religions en Diàleg**, a *Qüestions de Vida Cristiana*, n. 189 (1998).

PANIKKAR, R., **The Intra-religious Dialogue**, Paulist Press, Nova York, 1999.

BASSET, Jean-Claude, **El diálogo interreligioso**, Desclée, Bilbao, 1999.

JOHNSTON, D. – SAMPSON, C. (ed.), **La religión, el factor olvidado en la solución de conflictos**, PPC, Madrid, 2000.

²⁷ Entrevista a Salvador Paniker al diari *La Vanguardia*.

²⁸ Alguns noms són Leonardo Boff –i el franciscanisme en general-, Vandana Shiva i Schumacher.

²⁹ Ambedkar a l'Índia i en general el budhisme dels dalits. A Sri Lanka un teòleg de l'alliberament jesuïta, Aloysius Pieris, treballa molt el diàleg interreligiós amb els budhistes. Comencen a sovintejar els estudis sobre el budhisme com a religió d'alliberament (cfr. ALOYSIUS, G., **Religion as Emancipatory Identity – a Buddhist Movement among the Tamils under Colonialism**, New Age International, New Delhi, 1998).